

Специфіка об'єктивації концепту *дім* в українській лінгвокультурі

Олена Хомчак

Кафедра української і зарубіжної літератури, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
elenahom77@ukr.net

Ключевые слова: лексема, концепт, асоціативно-вербальна модель, культурний концепт, мовна свідомість

Keywords: lexeme, concept, an associative-verbal model, cultural concept, language consciousness

Вступ

Лінгвокультурні концепти на сьогодні є об'єктом вивчення багатьох дослідників, оскільки це дає можливість встановити способи осмислення мовної картини світу. Лінгвоконцептологія синтезує в собі ідеї філософського аналізу пізнаваного світу, когнітивного моделювання дійсності, культурологічного опису етнічної специфіки світобачення, семантичної структуризації реальності.

Концептуальний аспект характеристики явищ дійсності розкривається в теорії мовної картини світу та концептуального аналізу, що активно розробляється як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Чільне місце в галузі лінгвоконцептології належить таким науковцям, як М. Ф. Алефіренко, Н. Д. Арутюнова, С. А. Аскольдов, О. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, В. В. Колесов, О. С. Кубрякова, В. О. Маслова, О. О. Селіванова, Г. Г. Слишкін, Й. О. Стернін, Ю. С. Степанов та ін. Праці цих зарубіжних і вітчизняних дослідників, безперечно, є основою для подальших досліджень у сфері лінгвоконцептології, базою для вивчення окремих фрагментів української мовної картини світу, до якої належить і концепт *дім*.

Концепт, актуалізуючись через мовні одиниці, фіксується в лексикографічних тлумаченнях імені (змістовий мінімум концепту), в його синонімічних зв'язках, образних переосмисленнях, асоціативних реакціях, пареміях, художніх текстах тощо. В цих аспектах у когнітивній лінгвістиці концепт *дім* вивчався окремо і фрагментарно, але не був предметом спеціального дослідження. Отже, вивчення лінгвокультурної специфіки концепту *дім* та його експериментальне дослідження є актуальним і своєчасним.

Мета дослідження – обґрунтувати місце та роль концепту *дім* в українській мовній картині світу.

Когнітивна парадигма в сучасному мовознавстві

Характерною рисою мовознавства на межі ХХ-ХХІ ст. є виникнення й розвиток когнітивної лінгвістики, що вивчає особливості засвоєння та обробки інформації, способи репрезентації знань за допомогою мови, яка є засобом доступу до ментальних одиниць і достовірним інструментом дослідження змісту та структури концептів.

Проблема дослідження культурної самобутності народу, що відображається в мовній картині світу, набуває дедалі більшої значущості. Мовна картина світу тісно пов'язана з концептуальною картиною світу, оскільки остання існує у вигляді концептів, що мають мовне вираження та становлять предмет лінгвокогнітології.

Під когнітологією розуміють ті наукові напрямки, що займаються людським розумом і мисленням, а також ментальними (розумовими, психічними) процесами

і станами. Предметом цієї науки є *когніція* – пізнання – та пов'язані з ним структури і процеси. У зв'язку з цим головними проблемами когнітивної науки вважаються питання про те, якими типами знання і в якій формі володіє людина.

Сучасний антропоцентричний підхід до мови, що сягає ідей В. фон Гумбольдта, «передбачає більш масштабне осмислення функцій мови, вихід за межі вузькорационального, прагматичного трактування її призначення» (Аскольдов-Алексеев, 1928, с. 5).

О. О. Селіванова слушно стверджує, що «антропоцентризм – це принцип дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови», а «у лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури» (Селіванова, 2008, с. 32).

Сьогодні мовознавство розвивається саме в антропоцентричному напрямі, вивчаючи зв'язок мови з мисленням людини, її внутрішнім станом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями. Тенденція до взаємопроникнення різних галузей наукового знання – одна із головних характеристик науки кінця ХХ ст. За свідченням З. Д. Попової та Й. О. Стерніна, «когнітивна лінгвістика – це лінгвістичний напрям, що активно розвивається, визначаючи обличчя сучасної світової лінгвістичної науки» (Попова – Стернин, 2007, с. 3). Вчені вважають, що когнітивна лінгвістика «розглядає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, спрямованих на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою» (Попова – Стернин, 2007, с. 213).

Принцип антропоцентризму в лінгвістичній науці, взаємозв'язок мови та культури вплинули на активізацію нових методів дослідження. Результатом цього процесу стало введення у науковий обіг термінів «концепт», «концептуальний аналіз», «концептуальна система» тощо.

***Дім* як лінгвокультурна константа мовної картини світу**

Концепт *дім* – універсальний концепт. Він є одним з тих концептів, що формують концептуальну картину світу і постають упорядкованою сукупністю загальнолюдських і культурно-специфічних смислів, які відображають *дім* як певну понятійну, соціальну й культурну реалію.

Дім є важливим феноменом загальнолюдської культури і різних цивілізацій, без осмислення якого неможливе пізнання сутності життя людей на будь-якому етапі їхнього розвитку. *Дім* забезпечує безпеку, захист, комфорт, приватність, затишок, виражає індивідуальність власника. *Дім* виступає об'єктом дослідження архітектури, археології, етнографії, культурології, філософії, релігієзнавства і багатьох інших дисциплін, кожна з яких формує його робоче визначення для наукового опису цього феномена. Концепт *дім* привертав увагу дослідників як об'єкт аналізу і як засіб інтерпретації інших екзистенційно важливих концептів. Наприклад, Ю. С. Степанов визначає концепт *мова* як «дім буття духу».

Поняття «дім» є концептуальним для будь-якої мовної картини світу, у тому числі й української. *Дім* – це міфологема спокою, затишку, родючості, просторово-часової орієнтації та цілі; аспект сенсу життя та вектор історії; універсум наукового та художнього пізнання й культурної творчості.

Щоб визначити поняттєвий складник лексеми *дім* в сучасній українській мові, звернемося до кількох словників.

За даними «Етимологічного словника» за ред. О. С. Мельничука, лексема *дім* означає: «*Дім, дом, [домар]* «хазяїн», [*доматар, доматор*], *домарство* «сидіння вдома», *домарята* «домашні (хатня челядь)», *домець* «палац», *домівка, домівник* «домочадець»,

домівниця «служниця», домівство «дім», бездомник, бездомок, бездомний, додому...» (Мельничук, 1982, с. 91).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подано таке визначення лексеми *дім*:

1) будинок для помешкання, саме помешкання, де живуть люди; за народними віруваннями, дім та його забудування завжди підпадають під вплив злої сили, яка хоче пошкодити людині; але в домі за всім пильнує свій *домовік* (*див.*) і не підпускає до нього нечистих з їхніми злими задумами; споконвіку волхви й відуні проганяли нечисту силу від дому, бо часом злий дух захоплює дім і не дає спокою мешканцям; 2) приміщення, люди, що в ньому живуть, та їхнє господарство; 3) *Божий дім* – стара народна назва церкви; 4) *жовтий дім* – стара народна назва лікарні для психічно хворих (Бусел, 2003, с. 84).

У «Великому тлумачному словнику. Сучасна українська мова від А до Я» подано таке визначення лексеми *дім*: «ДІМ, дому, чол. 1. Будівля, признач. для житла або для розміщення різних установ; будинок. 2. Приміщення, в якому живуть люди; житло. 3. Приміщення, люди, що в ньому живуть, та їх господарство. 4. рідко. Монархи одного роду, що послідовно замінювали один одного. *Он – палац Зимовий. В нім Розміщався царський дім* (Іван Нехода) (Загнітко, 2008, с. 101).

Наші уявлення про *дім* та його концептосферу в українській мовній картині світу доповнюються інформацією «Словника синонімів української мови»: «БУДИНОК, (величезний) *будівля, споруда; хата, домівка, господа, пристановище, р. домівля, (батьків) п. стріха; сім'я, родина; (царський) династія; (торговий) фірма; домок, домик, домочок, домина*» (Бурячок, 1999, с. 87).

Аналізована лексема має багато похідних: *дімок* -мка, ч. зменш. до *дім*; *дімочок* -чка, ч. менш. до *дімок*; *домів присл., зах. додому (повернутися домів)*; *домівка* -и, ж. (житлове приміщення стосовно до того, хто в ньому живе); *домівник* -а, ч., діал. (домочадець, член родини); *домівниця* -і, діал. жін. (до домівник); *домівство* -а, с., зах. *дім*; *домівський* -а, -е, рідко. (хатній, домовий).

На позначення *дому/хати* в українській мовній картині світу існує багато фразеологізмів. Вони можуть справляти певне враження (позитивне, негативне чи нейтральне) та викликати певні емоції. Наведемо деякі з них:

- *Казенний дім* – в'язниця. – *Ці листівки можуть прискорити вам арешт. – А може, вони якось відтягнуть його? – засміявся Степан Васильович, іще не дуже вірячи, що йому доведеться потрапити в казенний дім* (М. Стельмах).

- *Побудувати дім на піску* – вираз виник з євангельської притчі про безрозсудну людину, який побудував свій дім на піску. Незабаром від дощу і вітру він зруйнувався. Значення виразу – про щось нетривке, ненадійне;

- *Почуватися як вдова* – відчувати себе затишно і комфортно, бути в звичній обстановці;

- *Не всі вдова* – про ненормальну людину;

- *Дім* – повна чаша – заможна, багата родина;

- У рідному *домі* і стіни допомагають – рідний дім приймає тебе таким який ти є.

В українській народній творчості концепту *дім/хата* теж приділялося багато уваги. Наш народ склав прислів'я, приказки, які уособлюють мудрість багатьох поколінь: *Біду не треба шукати, сама в дім прийде; Без господині і дім сирота; Без кутів дім не будується; Зять в хату - і ікони геть; В гості збирайся, а вдова пообідати не забудь; В гостях добре, а вдова краще; Гість в дім - господареві радість; Де собака лягла – будуй дім.*

Дім – це місце спілкування людини зі світом сакральним, це символ космічного взаємозв'язку із Всесвітом, де людина особливо гостро відчуває свою близькість до

світоустрою. *Дім* – це символ самої людини, яка знаходить у ньому надійний притулок від життєвих негараздів. Він часто характеризує своїх мешканців, адже що трапляється в домі – трапляється і всередині нас. *Дім* є ознакою об'єднання та спокійного існування. Натомість, архетип подорожнього є символом мандрівника, приреченого на вічні мандри і постійне долання тяжких випробувань. Мотив мандрів набуває філософського значення: символічне значення образу *дороги* – це надія на подолання відчуженості людини від Всесвітньої гармонії. Таким чином, уявлення про концепт *дім* в українській мовній картині світу співвідноситься з архетипною лексемою *дорога* та бінарною архетипною моделлю *дім/дорога*.

Асоціативно-вербальна модель концепту *дім*

В останнє десятиліття увага лінгвістів все частіше переключається з традиційних семасіологічних (тлумачних) словників на словники ономасіологічні (тематичні, асоціативні та ін.). Вивчення асоціативного значення слова стало сьогодні одним з найбільш популярних і розроблених напрямів у дослідженні вербальних асоціацій. Асоціативний експеримент є одним із домінантних методів дослідження концептів культури. Оскільки асоціативний зв'язок як феномен визначається «само культурою в усьому її різноманітті – всіма знаннями, досвідом, у тому числі чуттєвим», вивчаючи асоціації, ми «апелюємо до неусвідомлюваного, глибинного шару нашої психіки» (Фрумкіна, 2003, с. 192).

На думку вчених, при вільному асоціативному експерименті виявляються не лише загальні межі, але й національно-культурна специфіка когнітивного конструкта. Н. В. Уфімцева відзначає, що за допомогою методики асоціативного експерименту «можна судити про особливості функціонування мовної свідомості людини та способи побудови висловлювання, що зазвичай не виявляється іншими способами дослідження» (Уфімцева, 2001, с. 67).

Суть асоціативного експерименту полягає в тому, що респондентам пропонується записати асоціативну реакцію, породжену на певні слова-стимули. Отримані дані є базою для створення асоціативного словника, який показує можливі зв'язки між словами в пам'яті носіїв мови. Слово в ньому представлено не у вигляді систематичного опису, як у граматиці або тлумачному словнику, а у вигляді асоціативно-вербальної моделі мовної свідомості.

Переконливою ілюстрацією цієї тези можуть бути результати, отримані нами при проведенні асоціативного експерименту серед студентів філологічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. В експерименті взяло участь 300 студентів.

Інформантам було запропоновано дати асоціативну реакцію на слово-стимул *дім*. Асоціативне поле досліджуваного концепту після завершення обробки отриманих результатів набуло такого вигляду:

ДІМ (300)

➤ *затишок 104; тепло 77; сім'я 60; родина 39; спокій 24; любов, фортеця 16; щастя, відпочинок 15; комфорт 14; захист, радість, мати 13; батьки 12; діти 8; вогнище, дах, їжа, рідні 7; друзі, кіт 6; сад, батьківський, турбота, там, де завжди чекають, злагода 5; батько, довіра, хата, тварина, рідний, піч, безпека, свобода 4; село, цегла, впевненість, стіл, сусіди, розуміння, смачна їжа, мрія, затишний, добробут, життя, підтримка, камін 3; кімната, хочу додому, світло, туга, рідні люди, кохана людина, спілкування, гармонія, найулюбленіше місце, допомога, коханий, теплий, розуміння, вогонь, сімейне вогнище, дитинство, чоловік, сон, телевізор, добро, усмішка, річка, близькі люди, подвір'я, мій дім-моя фортеця 2; авіамістечко, аромат випічки, бажання зустрітися, береза, біла хата, Білий дім у Вашингтоні, біля парку, Болгарія,*

брат; буває обіймаєш людину і відчуваєш, що він – твій дім; будинок, будівля, вареники великий, великий білий дім у полі, великий будинок з розлогим садом, велич, весела компанія, веселоці, вечір, взаєморозуміння, виноград, відстань, вірність, власний простір, вогнище кохання, вся сім'я разом, втома, вулиця, ганок, гарна атмосфера, гарний настрій, гарно, голі стіни, голуби, гроші, ґрунт, дах над головою, двір, де мені завжди раді, де рідні і близькі люди, димар, дитячий малюнок, Дмитро, привіт!, довіра, домашнє вогнище, домашні тварини, дощ, дружба, душевний спокій, єдність, житлоплоща, з білої цегли, завжди усміхнені обличчя, які раді тебе бачити, запах їжі, запах свого дому, запах хліба, Запоріжжя, затишок для людини, захист від поганих умов, зупинка, зустріч з близькими, кактус, квартира, квіти, кір, кличе, клопоти, коло сім'ї, комфортне місце відпочинку, кохані люди, краці, куди завжди хочеться повертатися, кухня, лавочка, ласка, ліжко, літо, люблячий, майбутнє, маленька Батьківщина кожного, маленька хатинка, мета досягти чогось, місце відпочинку, місце, де тобі завжди будуть раді, місце проживання родини, міцне сімейне щастя, моє ліжко, моя фортеця, моя фортеця від корабля, на природі, найрідніше місце, невеликий, незгасаючий, ніжність, Новий рік, Новий рік разом, обитель, обід, обійми, опора, оселя, осінь, п'ятиповерхівка, паркан, песик, плед, побут, повернення з далеких подорожей, порядок, постіль, поцілунки, почуття радості, прагнення, привітний, прилисток, притулок, простір, рідне місто, рідне місце на Землі, рідний куточок, рідні душі, рідні стіни, робота, родичі, розслабленість, розслаблення, розуміння, самотність, світлий, святкування, сестра, смачна випічка, собака, солодкий сон, спокійно, стан, стосунки, сум, сусіди, там, де живе мама, там, де матір, там, де серце, там люблять, те, що зігріває тебе у холодні дні, тепло і затишно, територія, тиша, традиції, узлісся, улюблені куточки, університет, фантазія, хліб, хоббі, хочу додому, чай, чисте повітря, чудовий стан, школа, щось дуже хороше, ялинка, яскраві спогади 1; відмов 0.

За допомогою методу когнітивної інтерпретації представляємо отримані нами мовні одиниці у вигляді набору когнітивних ознак концепту дім, які розташовані в порядку зменшення їхньої частоти: **родинні зв'язки 133** (сім'я 60, родина 40, батьки 12, діти 8, рідні 7, рідні люди 2, батько 1, брат 1, родичі 1, сестра 1); **душевне тепло, спокій 107** (тепло 77, спокій 24, сімейне вогнище 1, домашнє вогнище 1, рідні душі 1; те, що зігріває душу у холодні дні 1, душевний спокій 1, найулюбленіше місце 1); **затишок 106** (затишок 104; тепло і затишно 1, затишок для людини 1); **метафоричні вислови 29** (мій дім – моя фортеця 20, мій дім – мій дах 2, мій притулок 1, дах над головою 1, рідний куточок 1, рідні стіни 1, маленька Батьківщина кожного 1, там, де серце 1, улюблені куточки 1); **відпочинок 24** (відпочинок 15, місце відпочинку 1, комфортне місце відпочинку 1, ліжко 1, моє ліжко 1, солодкий сон 1, сон 1, тиша 1, розслабленість 1, плед 1); **мати 15** (мати 13; там, де живе матір 2); **позитивні емоції 15** (злагода 5, усмішка 1, гарна атмосфера 1, веселоці 1, гарний настрій 1, ніжність 1, радість 1, почуття радості 1, щось дуже хороше 1, взаєморозуміння 1, яскраві спогади 1); **абстрактні поняття 15** (свобода 4, добробут 1, гармонія 1, добро 1, відстань 1, вірність 1, єдність 1, майбутнє 1, мрія 1, життя 1, фантазія 1, прагнення 1); **природа, рослини 15** (береза 6, природа 1, річка 1, виноград 1, кактус 1, квіти 1, прилисток 1, простір 1, узлісся 1, чисте повітря 1, чистий простір навколо 1); **комфорт 15** (комфорт 14, телевізор 1); **ознака 13** (рідний 2, ріднесенький 1, батьківський 1, гарний 1, затишний 1, крацій 1, привітний 1, світлий 1, коханий 1, люблячий 1, теплий 1, незгасаючий 1); **місце розташування 8** (село 1, авіамістечко 1, біля парку 1, Запоріжжя 1, найрідніше місце 1, рідне місто 1, вулиця 1, зупинка 1, автобусна сільська зупинка 1); **розгорнуті висловлювання 8** (завжди усміхнені обличчя, які раді тебе бачити 1; місце, де тобі завжди будуть раді 1, куди завжди хочеться повертатися 1, де мені завжди раді 1, там, де завжди чекають 1, де живуть рідні і близькі люди 1, рідне місце на Землі 1, буває

обіймаєш людину і відчуваєш, що він – твій дім 1); **їжа 8** (їжа 2, вареники 1, обід 1, хліб 1, чай 1, смачна випічка 1, смачна їжа 1); **домоволодіння 7** (великий будинок з розлогим садом 1, сад 1, двір 1, подвір'я 1, територія 1, власний простір 1, житлоплоща 1); **вогонь 7** (камін 3, піч 2, вогонь 1, вогнище 1); **контекстуальні синоніми 6** (хата 2, будинок 1, будівля 1, місце проживання 1, обитель 1, оселя 1); **любов 6** (любов 1, там люблять 1, кохана людина 1, чоловік 1, вогнище кохання 1, кохані люди 1); **тварини 6** (тварина 1, домашні тварини 1, собака 1, песик 1, кіт 1, голуби 1); **негативні явища, емоції 5** (втома 1, самотність 1, сум 1, туга 1, клопоти 1); **дитинство 5** (дитинство 4, дитячий малюнок 1); **щастя 5** (щастя 1, міцне сімейне щастя 1, поцілунки 1, стосунки 1, турбота 1); **почуття, бажання 5** (хочу додому 2; бажання зустрітися 1, ласка 1, обійми 1); **побут 5** (побут 1, кухня 1, лавочка 1, стіл 1, порядок 1, постіль 1); **друзі 4** (мої друзі 1, весела компанія друзів 1, Дмитро, привіт! 1, дружба 1); **родинне спілкування 4** (спілкування 1, зустріч з близькими 1, вся сім'я разом 1, коло сім'ї 1); **запах 4** (запах свого дому 1, запах хліба 1, запах їжі 1, аромат випічки 1); **Новорічні свята 4** (Новий рік 2, Новий рік разом 1, ялинка 1); **частини дому 4** (кімната 1, ганок 1, димар 1, голі стіни 1); **білий колір 3** (біла хата 1, білий дім 1, біла цегла 1); **розуміння 3** (розуміння 3); **розмір 3** (маленька хатинка 1, великий дім 1, невеликий дім 1); **сусіди 3** (сусіди 3); **споруди 3** (квартира 1, п'ятиповерхівка 1, паркан 1); **рід заняття 3** (робота 1, школа 1, університет 1); **пора року 2** (літо 1, осінь 1); **стан 2** (спокійний стан 1, чудовий стан 1); **будівельні матеріали 1** (цегла 1); **світло 1** (світло 1); **повернення 1** (повернення з далеких подорожей 1); **мета 1** (мета досягти чогось 1); **хвороба 1** (кір 1); **гроші 1** (гроші 1); **хобі 1** (хобі 1); **країна 1** (Болгарія 1); **офіційна резиденція президента США 1** (Білий дім у Вашингтоні 1); **традиції 1** (традиції 1); **природні явища 1** (дощ 1); **час доби 1** (вечір 1).

Отже, концепт *дім* в свідомості сучасних носіїв української мови має велику кількість асоціативних об'єктивувачів, що представлені 49 когнітивними ознаками, які організовують його асоціативно-вербальну модель.

Ядро концепту складається з трьох передбачуваних елементів, які відображають найбільш значущі для людини поняття, пов'язані з *домом*: *родинні зв'язки 133* (з домінантою *сім'я 60*), *душевне тепло, спокій 107* (з домінантою *тепло 77*), *затишок 106* (з домінантою *затишок 104*).

Навколоядерна зона представлена сімома когнітивними ознаками: *метафоричні вислови 29* (з домінантою *мій дім – моя фортеця 20*), *відпочинок 24* (з домінантою *відпочинок 15*), *мати 15* (з домінантою *мати 13*), *позитивні емоції 15* (з домінантою *злагода 5*), *абстрактні поняття 15* (з домінантою *свобода 4*), *природа, рослини 15* (з домінантою *береза 6*), *комфорт 15* (з домінантою *комфорт 14*). Близня і дальня периферія складаються практично з однакової кількості когнітивних секторів (12 і 13 відповідно), але по частотності реакцій, що об'єктивують когнітивні ознаки, значно переважає близня периферія (без вираженої домінанти). Крайня периферія (об'єднує ознаки, які представлені одиничними реакціями) включає 12 ознак, що становить 1 % за кількістю отриманих асоціатив. Великих розривів між зонами не спостерігається.

У концепті *дім* когнітивні ознаки *родинні зв'язки, душевне тепло, спокій, затишок* становлять ядро концепту. Це свідчить про те, що дім для людини є місцем, де тебе було виколисано та викохано, це місце, що закарбовується у серці та пам'яті на все життя. Саме тому реципієнти асоціюють *дім* з родиною та співвідносять цей концепт із душевним теплом та затишком.

У результаті вільного асоціативного експерименту виявлено такі різновиди асоціацій:

1) синтагматичні атрибутивні – мають оцінне значення й містять у собі підрядне словосполучення (*дім – рідний, ріднесенький, батьківський, гарний, затишний, крацій, привітний, світлий, коханий, люблячий, теплий, незгасаючий*);

2) парадигматичні – це такі реакції, виражені іменниками, які є ширшими, вужчими, подібними чи протилежними поняттями до слів-стимулів. Серед парадигматичних реакцій виділяють: а) гіперонімічні (позитивні емоції – *усмішка, веселоці, гарний настрій, ніжність, радість, яскраві спогади*); б) антонімічні (*веселоці – сум; безтурботність – клопоти; радість – туга*); в) тематичні (родинні зв'язки, душевне тепло, спокій, затишок, відпочинок): *дім – сім'я, родина, батьки, діти, рідні, рідні люди, батько, брат, родичі, сестра, тепло, спокій, сімейне вогнище, рідні душі, затишок, відпочинок, місце відпочинку, комфорт, ліжко, сон, тиша, розслабленість, плед, мати, злагода, гарна атмосфера, взаєморозуміння*.

Висновки

Концепт *дім* має багатошарову і багатокомпонентну структуру і організовує велику кількість лексичних одиниць. Для звичайної людини великою цінністю є тепло рідного *дому*, який репрезентує особисту безпеку, спокій та захист від мінливості життєвих обставин, поганих людей, лиха. *Дім* – це місце спілкування людини зі світом сакральним, це символ космічного взаємозв'язку із Всесвітом, де людина особливо гостро відчуває свою близькість до світоустрою. *Дім* – це символ самої людини, яка знаходить у ньому надійний притулок від життєвих негараздів. Він часто характеризує своїх мешканців, адже що трапляється в домі – трапляється і всередині нас. *Дім* є ознакою об'єднання та спокійного існування.

Протягом століть етнос накопичує домінуючі образи, які пов'язані з давніми першоелементами, архетипами. Процес дослідження міфологічного і культурного шарів концепту *дім* визначив фундаментальні архетипічні лексеми: *вогонь, поріг, зустріч, доля, родина* що складають на концептуальному рівні першооснову його концептуального простору.

Концепт *дім* в свідомості сучасних носіїв української мови має велику кількість асоціативних об'єктивувачів, що представлені 49 когнітивними ознаками, які організовують його асоціативно-вербальну модель. Ядро концепту складається з трьох передбачуваних елементів, які відображають найбільш значущі для людини поняття, пов'язані з *домом*: *родинні зв'язки* (з домінуючою *сім'я*), *душевне тепло, спокій* (з домінуючою *тепло*), *затишок* (з домінуючою *родина*). Це свідчить про те, що *дім* для людини є місцем, де її було виколисано та викохано, що закарбовується у пам'яті на все життя. Саме тому реципієнти асоціюють *дім* з родиною та співвідносять цей концепт із душевним теплом та затишком.

Уявлення про концепт *дім* в українській мовній картині світу співвідноситься з бінарною архетипною моделлю *дім / дорога*. Основа цього ряду – первинність впливу, що забезпечує верховне становище архетипу, який, у свою чергу, утворює матрицю для подальшої актуалізації концепту *дім* в культурологічному та художньому дискурсах.

Література:

- АСКОЛЬДОВ-АЛЕКСЕЕВ, С. А. (1928): Концепт и слово. In: *Русская речь. Новая серия. Вып. II. Л.*, с. 28–44.
- БУРЯЧОК, А. А. (1999): *Словник синонімів української мови: у 2 т. Т. 1.: А – Н*. Київ: Наукова думка.
- БУСЕЛ, В. Т. (2003): *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ, Ірпінь: Перун.
- ЗАГНІТКО, А. П. (2008): *Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я*. Донецьк:

Вид. «Бао».

КОНОНЕНКО, В. (2004): *Концепти українського дискурсу*. Київ; Івано-Франківськ: Плай.

ЛАСАН, Э. (2003): Еще раз о значении, концепте и концептосфере. In: Е. Е. Юрков (ed.). *Материалы X Конгресса Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы: в 2 т. Т. 1.* Санкт-Петербург: Политехника, с. 265–274.

МЕЛЬНИЧУК, О. С. (1982): *Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 2.* Київ: Наукова думка.

ПОПОВА, З. Д. – СТЕРНИН, Й. А. (2007): *Когнитивная лингвистика*. Москва: АСТ: Восток–Запад.

СЕЛІВАНОВА, О. О. (2008): *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Довкілля-К.

УФИМЦЕВА, Н. В. (2001): Сопоставительное исследование языкового сознания славян. In: *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, с. 65–71.

ФРУМКИНА, Р. М. (2003) *Психолінгвістика*. Москва: Академия.

KRÁLÍK, E. (2000): Urslawisch gьrdь und seine baltischen Parallelen. In: *Studia etymologica Brunensia*. Praha: Euroslavica, s. 305–310.

Summary

Linguo-cultural specificity of the concept *home* in the Ukrainian linguistic picture of the world

The article examines the linguo-cultural specificity of the concept *home* in the Ukrainian linguistic picture of the world. A rational research methodology was identified which made it possible, in particular, to determine the lexemes that verbalize the concept *home*. The lexeme *home* is analyzed as the dominant of a synonymous series in the modern Ukrainian language. Attention is focused on the experimental study of the stimulus word *home*, revealed its core, which consists of three presumed elements reflecting the most significant human concepts related to home: family ties, warmth, peace, comfort. The correlation of the concept *home* in the Ukrainian linguistic picture of the world with the binary archetypal model *home/road* is revealed. The binary structure of the cultural archetypes of the *road/house* is embodied in the physical zone of changeability. The *home* is immutability, comfort, family hearth, fertility; the *road* involves volatility, anxiety, disorder.